KİSÂÎ-Yİ MERVEZÎ'NİN ŞİİRLERİNDE YAŞLILIK VE ÖLÜM Old Age and Death in The Poems of Kisâî-yi Mervezî

Yasemin YAYLALI

Yrd. Doç. Dr. Atatürk Üniversitesi
Edebiyat Fakültesi Fars Dili ve Edebiyatı Bölümü
yasemin_yaylali@hotmail.com
Çalışmanın Türü: Araştırma

Öz

Kisâî-yi Mervezî, Fars edebiyatının ünlü şairlerindendir. VI. yüzyıla kadar mevcut olduğu bilinen Divân'ı sonradan ortadan kaybolmuş ve bugün elde bulunan şiir mecmuası ise tezkiyeler, edebiyat ve lügat kitaplarından toplanan beyitler vasıtasıyla oluşturulmuştur. Şair mevcut olan şiirlerinde yaşlılıkla ilgili genel olarak siyah olan saçlarının beyazladığını; gücünün azaldığını, o güzel yüzünün sararıp, parlaklığını kaybettiğini; ömrün boşuna bitip tükendiğini ve ondan geriye bir şey kalmadığını; yaşlanınca sıkıntıların başladığını ve artık kimsenin onu beğenmediğini söylemekte; gençliğe ve dünyaya bağlanmamak ve onu kalıcı sanmamak gerektiğine vurgu yapmaktadır. Şair bazen yaşlılık ile yaşlılığın yüzde, saçta ve diğer uzuvlarda yaptığı değişiklikleri çeşitli benzetmeler yaparak anlatmış; bazen de boşa geçen ömre, yapılan hata ve pişmanlıklara dikkat çekmiştir. Kimi zaman ölüm gerçeğini hatırlatmış; kimi zaman feleğe ve zamanenin dönüşüne ve işleyişine serzenişte bulunmuş; tüm bu şiirlerinde bu pişmanlıkların yaşanmaması için nasihatlerde bulunmuştur.

Anahtar Kelimeler: Yaşlılık, ölüm, felek

Abstract

Kisâî-yi Mervezî is among famous poets of Persian Literature. His Divan known that it was available until 19th century lost later, and poem magazine which is available now was made up of couplets gathered from literature and wordbooks and collections of biographies. In his available poems, he emphasized about old age that black hairs became white, and that the power in the body reduced, that beautiful face became pale and lost its brightness, and his life passed in vain, and nothing remained at the back; when one became old, all troubles started and nobody liked him; and he also emphasized that one should not engage to the World and youth and should not think it as persistent. The poet sometimes told the old age and its negative effects on the face, on the hairs or on the other organs by making various simulations; at sometimes he draw attention to the idle life, the mistakes done and regressions. He reminded the death reality at sometimes, and he rebuked to the destiny and turning of the up to date at other times; he advised in all poems in order not to be lived all these regressions.

Keywords: : Old age, death, destiny

GİRİŞ

Kisâi-yi Mervezî 341 (953) yılında Merv’de doğmuş¹ ve hayatının bir bölümünü orada geçirmiştir.² Bütün kaynaklarda künyesi Hekîm olarak geçmekte³; ancak Nizâmî-yi Arûzî, Sâmânîler dönemi şairleri arasında zikrettiği Kisâi’nin künyesini Ebû’l-Hasan⁴ olarak vermekte; Hidâyet ise Ebû İshak olarak belirtmektedir.⁵ Kisâi mahlasının zühhd hırkası giyip, dervişlik külâhı taktığı için verildiği yazılmakla birlikte⁶; terzilik yaptığı veya ailesi o adla anıldığı için bu mahlası almış olması da ihtimal dâhilindedir.⁷ Rûdekî’nin muasırı olan Kisâi, Sâmânîleri övmüş⁸; Gaznelilerden Sultan Mahmud’a da methiye söylemiştir.⁹

Hakkında kaynaklar ışığında onun Sâmânîler döneminin son zamanlarında ve Gazneliler devrinin başlarında yaşadığı ve bu sebeple de Avfî’nin onu Âl-i Sebük Tegin şairlerinden saydığı söylenilebilmektedir.¹⁰ Şairliğinin başında methiyeler yazan Kisâi ömrünün sonlarında zamanın yöneticilerini methetmekten tövbe ederek ehlibeyti övmeye yönelmiştir.¹¹ Bir şiirinden de anlaşıldığı üzere 391 (1001) yılında ya da ondan bir süre sonra ölmüştür.¹²

Kisâi’nin VI. yüzyıla kadar mevcut olduğu bilinen Divân’ı sonradan ortadan kaybolmuş¹³ ve bugün elde bulunan onun şiir mecmuası ise tezkireler, edebiyat ve lügat kitaplarından toplanan beyitler vasıtasıyla oluşturulmuştur.¹⁴ Günümüze çok az şiiri gelmiş ve bu şiirlerinde hicve az yer vermiş olsa da bir dereceye kadar siyasi hicivler söyleyen mümtaz bir filozof olan şair olduğundan hicivleri büyük önem taşımaktadır. O, şiirlerinde kendi öz eleştirisini açıkça yapmayı da bilmiştir.¹⁵

¹ NEFÎSÎ, S. 1363 hş: *Târîh-i Nazm u Nesr Der Îrân ve Der Zebân-i Fârsî*, I, 37, Tahrân.

² ÖZTÜRK, M. 2002: “Kisâi-yi Mervezî”, *DİA*, XXVI, 70, Ankara.

³ SAFÂ, Z. 1366 hş: *Târîh-i Edebiyât der Îrân*, I, 441, Tahrân.

⁴ SEMERKANDÎ, N. A., 1372 hş: *Çehâr Makâle*, 44, Tahrân.

⁵ HİDÂYET, R. 1340 hş: *Mecma’u’l-fusahâ*, III, 1134, Tahrân.

⁶ AVFÎ, M. 1361 hş: *Lubâbu’l-elbâb*, 520, Tahrân.

⁷ ÖZTÜRK, M. 2002: XXVI, 71.

⁸ BİGDİLÎ, A. 1337 hş: *Âteşkede-i Âzer*, 135, Tahrân.

⁹ HİDÂYET, R. 1340 hş: III, 1134.

¹⁰ SAFÂ, Z. 1366 hş: I, 442.

¹¹ ÇİFTÇİ, H. 2002: *Klâsik Fars Edebiyatında Hiciv ve Sosyal Eleştiri*, 147, Ankara.

¹² FURÛZÂNFER, B. 1350 hş: *Sohen u Sohenverân*, 39, Tahrân.

¹³ RİYÂHÎ, M. E. 1389 hş: *Kisâi-yi Mervezî*, 31, Tahrân.

¹⁴ SAFÂ, Z. 1366 hş: I, 444.

¹⁵ ÇİFTÇİ, H. 2002: 147.

Kendi zamanının meşhur şairlerinden olan Kisâî¹⁶, hem şairane hem de vaaz ve hikmet konulu şiirler söyleyerek her iki konuda da büyük başarı göstermiştir.¹⁷ Avfî, onu dinî konuları işleyen şairlerin önde gelenleri arasında saymış¹⁸; Nâsır-ı Hüsrev de bazı kasidelerinin sonunda Kisâî'nin ismini zikretmiş¹⁹ ve onun dinî konulardaki kasidelerinde kendinden daha üstün olduğunu ifade etmiştir.²⁰ Onun şiiri dakik hayaller, latif ve ince teşbihlerle seçkindir. Tabiat hakkındaki dördüncü asır şairlerinden elimize geçen onun geniş ve güzel bir hayal ürünü olan şiirleri bu asrın en olgun ve en öne çıkmış tasvirleridir. Bu tarz şiirlerindeki tasvirlerinin çoğunda öne çıkan renk teşbihleridir. Bu teşbihlerle şekilden çok renkleri ön plana çıkararak; sözlerle bir ressam gibi resim yapmıştır. Onun tabiat tasvirleri ve âşıkane mazmunları az görülür niteliktedir.²¹

Kisâî'nin çeşitli tezkire, edebiyat ve lügat kitaplarından derlenerek Muhammed Emîn-i Riyâhî tarafından oluşturulan şiir mecmuası incelendiğinde kimi şiirlerin tamamında kimilerinin ise bazı beyitlerinde yaşlılık ve ölüm temasının işlendiği görülmüştür. Şair bu şiirlerde özellikle kendi yaşlılığına ve onun vücudunda ve ruhunda meydana getirdiği değişikliklere; elli yaşına ve bu yaşa değin geçen ömrünün eleştirisine; yaptığı hatalara, pişmanlıklara değinirken; hayatın değerinin iyi bilinmesi, günlerin boşa geçirilmemesi gerektiğine dair nasihatlerde de bulunmayı ihmal etmemiştir. Bunları dile getirirken teşbih sanatına çokça yer vermiştir. Örneğin saçların ağarmasını kar yağışına, halis gümüşe, gündüze, süte; gençlikte rezeda (muhabbet) çiçeği, kırmızı gül gibi olan kırmızı ve parlak yüzü, yaşlılıkta şengerfe (kırmızı renk), sarı altına, geceye, şebboy çiçeğine, kâfur mumuna, çivit rengine; gençken güçlü, kuvvetli oluşunu çınara; yaşlılıkta iki büklüm hale gelmesini hallaç yayına, tenini ney rengine benzetmiştir.

Ölüm gerçeğini hatırlattığı şiirlerinin bir kısmı kurmaca, bir kısmı ise gerçeğe dayanmakla birlikte her ikisi de nasihat niteliği taşımaktadır. Şair bu şiirlerinde kimi zaman kendi ölümünü kurgulamakta, ölümünün ardından yaşanacak şeyleri tahayyül etmekte; bazen de kendi hayatının değerlendirmesini yaparken genele hitap ederek ölümü ve ölüm günü insanın üzerinde bu dünyadan sadece bir parça kefen olacağını düşünerek bundan

¹⁶ BROWNE, E. G. 1969: **A Literary History of Persia**, II, 160, London.

¹⁷ NEFİSÎ, S. 1363 hş: I, 37.

¹⁸ AVFÎ, S. M. 1361 hş: 520-521.

¹⁹ BROWNE, E. G. 1969: II, 160.

²⁰ FURÛZÂNFER, B. 1350 hş: 38-39.

²¹ KEDKENÎ, Ş. 1389 hş: **Süver-i Heyâl Der Şi'r-i Fârsî**, 430-433, Tahran.

ders çıkarması; dünyaya ve onun ihtişamına itibar edilmemesi gerektiğine değinmektedir. Şair iki şiirinde ise Muntasır lakaplı son Sâmânî şehzadesi İsmail b. Nûh'un ölümüne ve öldürülmesine yer verirken, onun cenazesinden duyduğu derin üzüntüyü dile getirmektedir.

Kimi zaman da ölümle ilişkilendirdiği feleğe ve zamanenin dönüşüne ve işleyişine serzenişte bulunmuştur. Şair feleği bazen değirmene, hâkime benzetmekte bazen de onu kendiyle savaşıyor, düşmanlık eden, konuşan bir kimse gibi görerek kişileştirmekte; feleğin adeta onun murat almasına izin vermeden; onu ezip öğütme ve canını alıp mezara gönderme çabasına değinirken aslında başına gelen talihsizliklerden feleği sorumlu tutmakta ve doğal bir olgu olan ölümü ona yüklemektedir.

Kisâî'nin şiirlerinde yaşlılık ve ölüme dair şiirler incelendiğinde bu konunun işleniş şekli 3 başlık altında sınıflandırılabilir:

1-Yaşlılık

a-Yaşlılık ve yaşlılığa dair benzetmeler

b- Yaşlılık derdi ve sıkıntısı

c-Yaşlılık ve pişmanlık

2- Ölüm

a-Şairin kurguladığı kendi ölümü

b- İsmail b. Nûh'un ölümü

c-Pişmanlıklar, hatalar

d-Nasihah

3-Felek

a-Feleğe dair benzetmeler

b-Feleğin işleyişi

c-Felek ve ölüm

1.Yaşlılığa ve Yaşlılığa İlişkin Kavramlar:

Bir şiirinde yaşlılıktan saçlarının beyaza dönmesini, menekşe²² bahçesi gibi olan saçlarının üzerine feleğin kar yağdırmasına; gençlikte çınar²³ gibi güçlü ve kuvvetliken zayıflayıp, iki büklüm hale gelmesini

²² Menekşe: Violaceae familyasına bağlı Viola cinsini oluşturan yaprakları kalp şeklini andırır ve düzensiz, asimmetrik (çarpık) çiçekleri bulunan bitkidir. Çiçeklerinin rengi genellikle, çiçeğin adını verdiği menekşe rengindedir. Fakat mavi, sarı, beyaz, pembe ya da çok renkli açan türleri de bulunur. Şiirde koyu rengi ve yoğun yaprakalrı sebebiyle sevgilinin saçına teşbih edilir. (PÜR, İ. 1381 hş: "Giyâhân Der Edeb-i Fârsî" Dânişnâme-yi Edeb-i Fârsî, II, 1192, Tahran.) Saç ve kıldan kinayedir. (ENVERİ, H. 1383 hş: **Ferheng-i Kinâyât-i Sohen**, I, 145, Tahran).

²³ Çınar: Platanus cinsinden uzun boylu kalın çaplı bol yaprakları ve dalı olan ancak meyvesi olmayan bir ağaç türüdür. Şiirde çınar bazen uzun ömre, güçlülüğe teşbih edilirken bazen de ürünsüz olmaktan kinayedir. (PÜR, İ. 1381 hş: II, 1192).

hallaç yayına benzetmekte; rezeda (muhabbet) çiçeği gibi beyaz ve güzel yüzün ise şengerf gibi kızardığını yani solmaya başladığını ifade etmektedir. Feleğin çektiği sıkıntılarla ve günlerin geçip gitmesiyle sabırsız insanların sabırlı; sabırlı insanların ise artık sabırsız hale geldiğini söylemekte; gençlik zamanının geçtiğini ve onun nişanelerinin yok olduğunu hatırlatmaktadır. Misk ve güzel koku gibi olan güzel ve parlak yüzün ve yüzdeki ayva tüylerinin güzelliğini ve parlaklığını yitirerek kâfur mumu gibi olduğuna vurgu yapmakta ve yanlışlara iten bağ ve ilgilerden kopmayı öğütlemektedir:

درونه گشت چنار و زریر شد شنگرف	بنفشه زار بیوشد روزگار به برف
از ابر من به چه معنی همی بر آید	که برف از ابر فرود آید، ای عجب،
بشگرف گشت صبور و صبور گشت	هزین زمانه جافی و گردش شب و
شگرف	روز
سپید شد که نه خطش سیاه ماند، نه	گذشت دور جوانی و عهدنامه او
حرف	
کنون شمامه کافور شد غلاف و طرف	غلاف و طرف رخم مشک بود و
	غالی به بود
که بر طریق تو چاهی است سخت و	ایا کسایی، کن از پای بند ژرف چنین
محکم و ژرف	

Felek menekşe bahçesini karla örter, çınar hallaç yayı oldu ve rezeda²⁴, şengerf²⁵ oldu.

Kar buluttan yağar, ne tuhaf ki her yıl benim bulutumdan hangi sebepten kar yağar?

Bu cefakâr felekten ve gece gündüzün dönüşünden, sabırsız sabırlı oldu ve sabırlı sabırsız oldu.

Gençlik zamanı geçti ve onun ahitnamesi beyazladı; çünkü ne onun siyah yazısı ne de harfi kaldı.

Yüzümün kılıfı ve süsü misk ve güzel koku idi, şimdi misk ve güzel koku kâfur mumu oldu.

Ey Kisâî, böyle bağdan uzaklaş; çünkü senin yolunda bir kuyu vardır; zor, sağlam ve derin.²⁶

Bir başka şiirinde ise yaşlanmasını kuyumculuğa teşbih etmekte; benzinin sararıp solmasını ve sürekli öksürmesini altının diğer maddelerden arındırılarak sarı renge dönüşmesi ve kalıplara dökülmesi için potada

²⁴ Rezeda çiçeği: Kısa saplı, sarı ve beyaza yakın sarı renkli çiçekleri olan bir bitkidir. (MU'İN, M. 1375 hş: **Ferheng-i Fârsî**, II, 2083, Tahrân).

²⁵ Şengerf: 1. Nakkaşlıkta kullanılan, onunla bir şey yazdıkları kırmızı renktir. Araplar ona zencurf derler. (TÜSÎ, E. 1365 hş: **Luğât-i Furs**, 141, Tahrân); 2. Kırmızı cıva sülfür madeni. (MU'İN, M. 1375 hş: **Ferheng-i Fârsî**, II, 2083, Tahrân).

²⁶ RİYÂHÎ, M. E. 1389 hş: 83-84.

eritilmesine; saçının beyazlamasını ise halis gümüşe benzetmektedir:

بی گاه دود، زردم و همواره سرف	پیری مرا به زرگری افگند، ای
سرف	شگفت
من باز بر فشانم سیم سره به کرف	زرگر فرو فشاند کرف سیه به سیم

Yaşlılık beni kuyumculuğa mecbur etti, ne tuhaf dumansız sarardım ve sürekli öksürüyorum.
Kuyumcu siyah kurfu²⁷ gümüşe serpti ve ben ise tekrar halis gümüşü (beyazlayan saçımı) kurfa serpiyorum.²⁸

Bir şiirinde de ömrünü bir keseye, yaşlanmasına bağlı olarak ömrünün azalmasını kesesinde önemsiz bir miktarın kalmasına; yaşlanınca ömrün değerinin anlaşılmasını ise bir kuşun uçamayınca kanadının kadrini bilmesine benzetirken, arzuların ve heveslerin onu aldattığına vurgu yapmaktadır:

در کیسه نمانده است بر من مگر	از عمر نمانده است بر من مگر
آخ	آمرغ
تا مانده نشد مرغ نداند خطر بال	تا پیر نشد مرد نداند خطر عمر
گوازه زده بر تو امل ریمن و	ای گمشده و خیره و سرگشته کسایی
محت	ال

Bende ömürden bir miktar dışında bir şey kalmamıştır, kesemde de çer çöp dışında bir şey kalmamıştır.
İnsanlar yaşlanmayıncaya kadar ömrünün değerini bilmezler, kuş aciz kalmayıncaya (uçamayıncaya) değin kanadının değerini bilmez.
Ey kaybolmuş, avare ve derbeder Kisâî, kindar ve hilekâr arzular seninle alay etmiş.²⁹

Şair bir şiirinde saçlarının beyazladığını gören sevgilisinin bunu yaşlılık diye adlandırdığını ifade etmekte ve yaşlılıktan kararan benzini geceye, beyazlayan saçlarını ise gecenin ortasında beliren gündüze teşbih etmektedir:

گفت تشبیه شیب و سخت عجب	چون سر من سپید دید بتم
همچو روز است در میانه شب!	گفت: موی سپید و روی سیاه

²⁷ Kurf: 1. Kuyumcuların kullandıkları yapılmış gümüş ve bakır kapların onunla nakşedildiği zifiri siyah madde. 2. Katran, zifiri siyah. (Şair bu beyitte şunu anlatmak ister; kuyumcu siyah kurfu beyazlatmak için gümüşe serper; ben ise onun aksine saçım ve sakalımın beyazlamasıyla kendi gümüşümü kurfa saçıyorum). (DİHHUDÂ, A. E. 1337 hş: *Lugatnâme*, XXXIX, 453, Tahran); 2. Bir grup yapılmış tam ayarlı halis gümüşe derler. (MU'ÎN, M. 1375 hş: III, 2945, Tahran).

²⁸ RİYÂHÎ, M. E. 1389 hş: 84.

²⁹ RİYÂHÎ, M. E. 1389 hş: 86-87.

Sevgilim başımdaki beyazlığı görünce dedi: yaşlılığa benzer, çok tuhaf

*Dedi: Beyaz saç ve siyah yüz, gecenin ortasında gündüz gibidir.*³⁰

Bir şiirinde ise yüzünü gençlikte kırmızı ve güzel bir güle; yaşlılıkta ise şebboy çiçeğine³¹ benzetmiştir. Sevgilisi tarafından bu güzel ve kırmızı yüzü yani gençliği için sevildiğini; ancak yaşlandığı için artık gülünün beğenilmediğini; gençken gül gibi kırmızı ve güzel olan yüzünün yaşlılıktan şebboy çiçeğiyle kaplandığını ifade etmektedir:

نورد بودم، تاورد من مورد بود	برای ورد مرا ترک من همی
کنون گران شدم و سرد و ناورد	از آن سبب که به خیری همی
شدم	بپوشم ورد

Benim gülüm kırmızı olduğunda beğenildim, güzelim beni daima gülüm için besledi.

*Şimdi ağırlaşım, soğuk ve beğenilmez oldum, o yüzden daima şebboyyla örterim gülüm.*³²

Şair elli yaşında olduğunu söylediği ve bu elli yılın muhasebesini yaptığı bir şiirinde ise şiir söyleyip karşılığında aldığı mal ve nimetlere sevinerek farkında olmadan ömrünü binek hayvanları gibi geçirdiğine hayıflanmakta; elli yaşın sonunda eline sadece günahlar ve hatalarla dolu bir amel defterinin geçtiğini düşünmektedir. Hırs ve hevesin kölesi, istemekten ise düşkün bir hale geldiğini; yaşlılıkla birlikte gençliğin, güzelliğinin son bulduğunu, ömrün sona ulaştığını; gücün kuvvetin yok olduğunu söylemekte; yaşlandığı için beyazlayan saçlarını süte, gönlünü katrana, yüzünü çivit rengine ve tenini de ney rengine yani sarıya teşbih etmektedir.

Şair elli yaşına girmekle birlikte yaramazlık yaptığı için sopa yemekten korkan çocuklar gibi gece gündüz ölüm korkusu duyduğuna vurgu yaparken; bir yandan da aynı hataları yaşamak istemeyenlerin mala mülke meyletmemesi gerektiğine, bunun için de arzu ve isteklerden kurtulmak için çabalamalarını öğütlemektedir:

به سیصد و چهل و یک رسید نوبت	چهارشنبه و سه روز باقی از شوال
س	
بیامدم به جهان تا چه گویم و چه کنم	سرود گویم و شادی کنم به نعمت و مال

³⁰ RİYÂHÎ, M. E. 1389 hş: 72.

³¹ Şebboy çiçeği: Sarı ve turuncu tonlarında dallarında kümelenmiş çok sayıda çiçekleri olan bir çiçek türüdür. (FAHRÎ, K. P. 1387 hş: **Ferheng-i Edebî-yi Gîyâhân**, 109, Tebriz).

³² RİYÂHÎ, M. E. 1389 hş: 75.

ستوران بدین سان گذاشتم همه عمر	که برده گشته فرزندم و اسیر عیال
به کف چه دارم از این پنجه شمرده	شمارنامه با صد هزار گونه و بال
تمنای من این شمار به آخر چگونه فصل کنم	که ابتداهش دروغ است و انتهای محال
درم خریدم آرم، ستم رسیده حرص	نشانه حدّانم، شکار ذل سؤال
دریغ فر جوانی، دریغ عمر لطیف	دریغ صورت نیکو، دریغ حسن و جمال!
کجا شد آنهمه خوبی، کجا شد آنهمه عشق؟	کجا شد آنهمه نیرو، کجا شد آنهمه حال؟
سرم به گونه شیر است و دل گونه قیر	رخم به گونه نیل است و تن به گونه نال
نهیب مرگ بلرزاندم همی شب و روز	چو کودکان بد آموز را نهیب دوال
گذاشتیم و گذشتیم و بودنی همه بود	شدیم و شد سخن ما فسانه اطفال
ایا کسایی، پنجاه بر تو پنجه گذاشت	بکند بال تو را زخم پنجه و چنگال
تو گر به مال و امل بیش از این نداری می	جدا شو از امل و گوش وقت خویش بملال

Yılın zamanı üç yüz kırk bire ulaştı, Çarşamba ve Şevvalden üç gün kaldı.

Dünyaya geldim sonunda ne söyleyeyim, ne yapayım, beyit söylerim, nimet ve malla sevinirim.

Evladın kölesi ve eşin de esiri olup, tüm ömrü binek hayvanları gibi böylece geçirdim.

Bu tam elli yaştan elimde ne var (elime ne geçti)? Yüz bin çeşit günahla dolu amel defteri.

Ben bu sayıyı sonunda nasıl bitireyim? Çünkü başlangıcı yalandır ve sonu da imkânsız.

Ben hevesin kölesi olmuşum, hırsın zulme uğrayanı; hadiselerin hedefiyim, istemekten düşkünlüğün avı.

Yazık gençliğin görkemine, yazık latif ömre, yazık güzellik ve cemale!

Onca güzellik nereye gitti? O kadar aşk nereye gitti? O kadar güç kuvvet nereye gitti? O kadar hal nereye gitti?

Başım süt renklidir ve gönlüm katran renklidir, yüzüm çivit rengindedir ve tenim de ney rengindedir.

Ölüm korkusu beni gece gündüz titretir, yaramaz çocukların sopa korkusu gibi.

Bırtık gittik, olması gereken her şey oldu, gittik ve bizim sözümüz çocukların efsaneleri oldu.

Ey Kisâî, elli yaş senin üzerine pençesini geçirdi, pençesinin darbesi senin kolunu ve kanadını kopardı.

Sen eğer mala ve arzuya bundan çok meyletmeyeceksen, arzularından kurtul ve kendi vaktinin kulağını bük!³³

Avfî'nin belirttiğine göre bir grup insanın, saçını boyadığı için kendisini eleştirmeleri üzerine o da onlara cevaben bir şiir söylemiştir³⁴. Şair beyazlayan saçlarını siyaha boyattığı için bazı kimselerin kendisini kınamasına üzülmekte; ancak bundan maksadının genç görünmek değil, insanların ondan bekledikleri yaşlıların sahip olduğu anlayış ve idrakin önüne geçmek olduğuna vurgu yapmaktadır:

از خضاب من و از موی سیاه کردن	گر همی رنج خوری، بیش مخور،
من	رنج من چو من
غرضم زونه جوانی است، بترسم	خرد پیران جویند و نیابند مگر!
من	من

Benim saçımı siyaha boyatmamdan sürekli üzülürsen, daha fazla üzülme, sıkıntı çekme!

Ondan isteğim gençlik değildir, korkarım ki benden yaşlıların idrakini ararlar ve maalesef bulamazlar.³⁵

Bir şiirinde ise gençliğin bittiğini artık yaşlandığını ve methiyeler söyleyerek ömrünü boşa harcadığını; böyle yaparak kendine hem burada zulmettiğini ve hem de öbür dünyada ceza çekeceğine dikkat çekmektedir:

جوانی رفت و پنداری بخواهد کرد	بخوام سوختن دلم که هم اینجا
دردم	بپرهم
به مدحت کردن مخلوق روح خویش	نکوهش را سزاوارم که جز مخلوق
بشخوادم	نسبت

Gençlik gitti ve sanki bana veda edecek, yanacağım, hem burada (ateşten) sararacağımı bilirim.

Yaratılmışları methederek kendi ruhumu yaraladım, siteme yaraşırım; çünkü yaratılmışlardan başkasını övmedim.³⁶

2. Ölüm ve Ölüme İlişkin Kavramlar:

Şair kendi ölümünü kurguladığı bir şiirinde öldükten sonra kimsenin ona mersiye söylemeyip üzülmeyeceğini; evladının yetim kalacağını, perişan ve mahzun olacağını tasavvur eder:

³³ RİYÂHÎ, M. E. 1389 hş: 85-86.

³⁴ ÇİFTÇİ, H. 2002: 142.

³⁵ RİYÂHÎ, M. E. 1389 hş: 81.

³⁶ RİYÂHÎ, M. E. 1389 hş: 88.

دانم که هیچ کس نکند مرثیت مرا
 دانم که مرده بر دل میراثخوار،
 فرزند من یتیم و سرافنده گرد کوی
 جامه و سخ گرفته و در خاک،
 خاکسار

*Bilirim ki hiç kimsenin bana mersiye söylemez, bilirim ki ölü, mirasçının gönlünde hakir olur. Benim evladım yetim ve sokağın etrafında utangaç, elbisesi kirli, toz toprak içinde.*³⁷

Bir şiirinde de adeta hem kendine hem de Allah'a isyan, kullara ise iltifat edip ömrünü boşa harcayanlara seslenerek; bu dünyadaki güzellik ve ihtişam insanın gözünü kamaştırdığında, ölümü ve öldüğünde sadece üstünde kefen dışında bir şey olmayacağını düşünerek kendine gelmesini söyler:

ای عمر خویش کرده به بیهودگی پله
 خشنود بندگان و خداوند با گله
 ای خویشتن به جامه نیکو فریفته
 و ندر زبان همیشه تو را بانگ و
 زان جامه یاد کن که ببوشی به روز
 کاورا نه بادبان و نه گوی و نه
 مرگ

*Ey kendi ömrünü, kullara hoşnutlukla ve Allah'a şikâyetle beyhudelikle tüketmiş olan! Ey kendini güzel elbiseyle kandırmış, dilinde daima ses ve gürültü patırtı. Ölüm günü giyeceğin o elbiseyi hatırla ki onun ne astarı ne düğmesi ne iliği vardır.*³⁸

Avfî'nin Merv vezirlerinden birine³⁹, Hidâyet'e göre Nûh b. Mansûr'a⁴⁰ ait bir mersiye diye zikrettikleri; ancak büyük ihtimalle Sâ mânilerin 395 yılında öldürülen Muntasır lakaplı son Sâ mânî şehzadesi İsmail b. Nûh'un ölümü için yazılmış bir kıtada⁴¹ şair, şehzadenin ölümünden duyulan büyük üzüntüyü dile getirmekte ve Merv şehrindekilerin cenazenin ardından ağlamalarını Nuh tufanına, cenazeyi ise bu suda yüzen Nuh'un gemisine benzetmektedir:

جنازه تو ندانم کدام حادثه بود
 که دیده ها همه مصقول کرد و رخ
 مجروح

³⁷ RİYÂHÎ, M. E. 1389 hş: 81.

³⁸ RİYÂHÎ, M. E. 1389 hş: 94.

³⁹ AVFÎ, S. M. 1361 hş: 521.

⁴⁰ HİDÂYET, R. 1340 hş: III, 1134.

⁴¹ RİYÂHÎ, M. E. 1389 hş: 24.

از آب دیده چو طوفان نوح شد همه
 جنازه تو بر آن آب همچو کشتی
 مـرو
 نـوح

Senin cenazen bilmiyorum nasıl bir olaydı ki gözleri cilaladı ve ruhu yaraladı?

*Göz suyundan Merv bütünüyle Nuh tufanı gibi oldu, senin cenazen o suda Nuh'un gemisi gibidir.*⁴²

Şair yine bir beytinde muhtemelen aynı emirin ölümüne ve onu öldürenin de günün birinde ölümü tadacağına⁴³ değinir:

آن کس که بر امیر در مرگ باز
 بر خویشتن نگر نتواند فراز کرد
 کـرد

*Emire ölüm kapısını açan kimse, kendine bak! (o kapıyı) kapatamaz.*⁴⁴

3. Felek ve Feleğe İlişkin Kavramlar:

Şair bir şiirinde feleği bir değirmene benzetmekte ve kendinin de sürekli bu değirmende (bir buğday gibi) ezilip yok olduğunu söyleyerek ömrün geçip gittiğine vurgu yaparken; bir yandan da bu dünyadaki zamanı zevk ve eğlenceyle boşa harcamamak, ahiret için hazırlıklı olmak ve iyi amellerde bulunmak gerektiği dair mesaj vermektedir:

آس شدم زیر آسیای زمانه
 نیسته خواهم شدن همی به کرانه
 زاد همی ساز و شغل خویش همی بر
 چند بری شغل نای و چنگ و
 چغانه

Feleğin değirmeni altında ezildim, sonunda yok olacağım.

*Azığını sürekli hazırla ve kendi işini sürekli iyi yap, ne zamana kadar ney, çeng ve çeğane çalacaksın?*⁴⁵

Şair kişileştirdiği felekten yakınlıkla, sürekli onun kendisine sırt çevirdiğini, düşmanlık ettiğini; canını alana değin rahat etmeyeceğini ve sonunda bu isteğine kavuşup, onu öldüreceğini dile getirir:

برگشت چرخ بامن بیچاره
 و آهنگ جنگ دارد و پتیاره
 یک داوری بسر نبرد هرگز
 تا جان به نزد او نبیری پاره
 گهواره بود خانه من ز اول
 و آخر لحد کنندم گهواره

Ben çaresizden felek yüzünü çevirdi, savaşmak ve düşmanlık niyeti

⁴² RİYÂHÎ, M. E. 1389 hş: 74.

⁴³ RİYÂHÎ, M. E. 1389 hş: 24.

⁴⁴ RİYÂHÎ, M. E. 1389 hş: 74.

⁴⁵ RİYÂHÎ, M. E. 1389 hş: 95.

var.

Canını onun yanına hediye olarak götürmeyene kadar asla bir hakemlik yapmaz.

*Evvelden benim evim beşikti, sonunda beşiğimi mezar taşına dönüştürecek.*⁴⁶

Bir başka şiirinde ise sevgiliye kavuşamadan, hayattan murat alamadan feleğin daha öncekilere içirdiği ölüm şerbetini kendine de tattıracağını söyler:

نا یافته از حسن و جمالت کامی

نا رفته شاهراه وصلت گامی

کز زخم زوال نوش بادت جامی!

ناگاه شنیدم از فلک پیغامی

Kavuşma yolunda bir adım atmadan, senin güzellik ve cemalinden murat almadan,

*Felekten ansızın bir haber duydum: “Yok oluşun yarısından sana bir kadeh içmek afiyet (keyif) versin!”*⁴⁷

SONUÇ

Elde mevcut bir divanı olmadığından; az miktardaki şiirleriyle yetinmek zorunda olduğumuz Kisâî, şiirlerinde yaşlılıkla birlikte artık arzuların, isteklerin bittiğine; sona yaklaşıldığının hissedilmesiyle birlikte pişmanlıkların arttığına; artık ölüm duygusunun ağır basmaya başladığına dikkat çekmek suretiyle yaşlılık konusuna değinmiştir. Ölüm konusuna yer verirken felekten şikâyet etmeyi ve onu ölümle ilişkilendirmeyi de ihmal etmemiştir. Özellikle elli beş yaşının muhasebesini yaptığı şiirinde aslında bir nevi geçirdiği elli beş yıllık ömrün eleştirisini yapmış ve bu sürenin sonucunda eline geçenleri özetlemiştir. Tüm bu şiirlerinde şair hem kendine hem de genele ders çıkarmıştır.

KAYNAKLAR

- AVFÎ, M. 1361 hş: **Lubâbu'l-elbâb**, Tahran.
 BÎGDÎLÎ, A. 1337 hş: **Âteşkede-i Âzer**, Tahran.
 BROWNE, E. G. 1969: **A Literary History of Persia**, I-IV, London.
 ÇİFTÇİ, H. 2002: **Klâsik Fars Edebiyatında Hiciv ve Sosyal Eleştiri**, Ankara
 DİHHUDÂ, A. E. 1337 hş: **Lugatnâme**, I-L, Tahran.
 ENVERÎ, H. 1383 hş: **Ferheng-i Kinâyât-i Sohen**, I-II, Tahran.
 FAHRÎ, K. P. 1387 hş: **Ferheng-i Edebî-yi Gîyâhân**, Tebriz.
 FURÛZÂNFER, B. 1350 hş: **Sohen u Sohenverân**, Tahran.
 HÎDÂYET, R. 1340 hş: **Mecma'u'l-fusahâ**, I-VI, Tahran.
 KEDKENÎ, Ş. 1389 hş: **Sûver-i Heyâl Der Şi'r-i Fârsî**, Tahran.

⁴⁶ RİYÂHÎ, M. E. 1389 hş: 94.

⁴⁷ RİYÂHÎ, M. E. 1389 hş: 98.

- MU‘ÎN, M. 1375 hş: **Ferheng-i Fârsî**, I-VI, Tahran.
- NEFÎSÎ, S. 1363 hş: **Târîh-i Nazm u Nesr Der Îrân ve Der Zebân-i Fârsî**, I Tahran.
- ÖZTÜRK, M. 2002: “**Kisâi-yi Mervezî**”, DİA, XXVI, 70-71, Ankara.
- PÛR, İ. 1381 hş: “**Giyâhân Der Edeb-i Fârsî**” Dânişnâme-yi Edeb-i Fârsî, II, 1181-1204, Tahran.
- RİYÂHÎ, M. E. 1389 hş: **Kisâi-yi Mervezî**, Tahran.
- SAFÂ, Z. 1366 hş: **Târîh-i Edebiyât der Îrân**, I, Tahran.
- SEMERKANDÎ, N. A., 1372 hş: **Çehâr Makâle**, Tahran.
- TÛSÎ, E. 1365 hş: **Luğât-i Furs**, Tahran.